
Проф. др Јован Пурић
(Српска Православна Црква)

ИСТОРИЈА И ЕСХАТОН

Богословски појам *есхатологија* изведен је од грчке речи τὰ ἔσχατα (настале поименичењем придева ἔσχατος – последњи, крајњи), која значи *последњи, крајњи, потоњи, коначни догађаји*.¹ Наведени појам се користи у православном богословљу да би се њиме означило црквено учење о последњим догађањима и збивањима историје, то јест о окончању и преображењу садашњег историјског времена и света и достизању *коначног стања творевине* – човека и света, по предвечном науму и промислу Божијем (ср. 1. Мојс. 49, 1; Иса. 2, 2; Јер. 23, 20; Мих. 4, 1). По православном учењу, под есхатоном се првенствено подразумева савршено испуњење и осмишљење историје, односно *врхунац, пуноћа и стварност* вечнога живота у заједници са Тројичним Богом после Другог доласка Христовог.

Православно је учење да *последње догађаје* треба гледати и схватати искључиво у светлу Оваплоћења и Откривења Сина Божијега – Исуса Христа. *Последње догађаје* (Други долазак Христов, свеопште васкрсење мртвих, свеопшти Суд Божији) Православна Црква поистовећује са *Царством Божијим* или *Царством Небеским*. Због тога Господ Исус Христос позива људе свих времена да у историји *ишту најпре Царство Божије* (Мт. 6, 33), да се духовно крећу ка Царству Божијем – циљу историје која је, у Христу Богочовеку, нераскидиво повезана са есхатоном.

У новијој богословској литератури, говори се, условно о два есхатологијама (које су, у суштини, једна јединствена): о *футуристичкој есхатологији*, која стоји у вези са очекивањем онога што ће се тек збити и открити у Другом доласку Христовом, и о *оствареној есхатологији* Оваплоћења Сина Божијега и Његовог првог доласка у свет и историју. Царство Божије (Malkuth Jahve) је Христовим спаситељским уласком у

¹ Опширније о прегледу и поимању разних учења о *есхатологији*, види код: G. W. Buchanan, *New Testament Eshatology. Historical and Cultural Background*, Lewistone 1995; R. Bultmann, *Geschichte und Eschatologie*, Tübingen 1958; J. C. Carmignac, *Les dangers de l'eschatologie*, NTS 17 (1970-1971); K. Erlemann, *Naherwartung und Parusieverzögerung im Neuen Testament. Ein Beitrag zur Frage religiöser Zeiterfahrung*, Tübingen 1995; J. Moltmann, *Das Kommen Gottes. Christliche Eschatologie*, Gütersloh 1995; A. Rich, *Die Bedeutung der Eschatologie für den christlichen Glauben*, Zürich 1954.

свет и историју већ наступило, у Христу Богочовеку је већ наступио *дан спасења* (2Кор. 6, 2), благодаћу која је у Христу *већ* смо пасени (Еф. 5, 2. ср. Кол. 2, 12-13), што и сажето изражавају речи које Господ Исус Христос изговорио на Крсту: *Сврши се* (Јн. 19, 28), тј. дело спасења света и човека. Хришћани су, у Телу Христовом, у саборној Цркви, већ учесници те остварене есхатологије и зато, удаљујући се од неправде (2Тим. 2, 19) „старе твари“ и „старога човека“ – палости, огреховљености, смртности, *траже оно што је горе, где Христос седи с десне стране Бога* (Кол. 3, 1). Јован Претеча припрема људски род за долазак Спаситеља, позивајући: *Покајте се, јер се приближило Царство Божије* (Мт. 3, 2; 4, 17), поистовећујући долазак Спаситеља са доласком Царства Божијег, и обрнуто, долазак Царства Божијег са доласком Спаситеља, тј. поистовећујући сотирилогију са есхатологијом.

Свето Писмо Новог Завета је у потпуности прожето есхатолошким духом и садржајем. Ослањајући се на новозаветни текст, ми ћемо говорити о есхатологији, тј. о есхатолошким догађајима не само као о догађајима који ће се тек догодити у будућности, него и као о есхатолошкој стварности која је *већ* присутна и дејствујућа у садашњости (ср. Мт. 18, 3; 19, 29; Мк. 10, 17; Јн. 3, 5; Дап. 14, 22; Гал. 5, 21; Јевр. 3, 11). Под есхатолошком стварношћу мисли се на *Царство Божије, које је већ дошло*, о којем се као историјски дејствујућој стварности говори на много места у Светоме Писму Новог Завета (ср. Мт. 13, 43; 26, 29; Лк. 12, 31; Кол. 1, 3; Еф. 5, 5; 2Птр. 1, 11; Јн. 18, 36; Јевр. 1, 18).²

Царство Божије се суштински разликује не само од свих земаљских царстава, већ и од самог царства земаљског – царства палости, греха, смртности и трулежности.³ По светоотачкој мисли, Царство Божије се поистовећује са нествореним, беспочетним и бесконачним животом Тројичнога Бога: Оца, Сина и Светога Духа.⁴ Од Тројичнога Бога, благодаћу Божијом, примамо пуноћу вечнога живота – Царство Божије. Царство Божије је, дакле, спасоносни дар Божији човеку и свету. Ориген, ослањајући се на Свето Писмо Новог Завета (Јн. 3, 36; 4, 14; 5, 24; 6, 40; Рм. 5, 10; 2Кор. 4, 10; Кол. 1, 13; 3, 3; Еф. 5, 5; 1Јн. 1, 2; Откр. 2, 7), назива Христа *Царем векова*⁵ и *Самоцарством*,⁶ док Га Максим Исповедник назива Царством Небеским.⁷ Дакле, Царство Божије, у православној есхатологији, није апстрактна идеја него је оно стварни и истински догађај, то јест *непоколебиво Царство* (Јевр. 12, 28) живоначалне, једносушне и

² Види: Σ. Δ. Λόλλη, *Ἐσχατολογία καὶ Ἱστορία*, ΕΕΘΣΠΘ 2 (1975), 242.

³ Види: Ориген, *О молитви*, 25, 3, ВЕПЕС 10, 275; Кирило Јерусалимски, *Катихезе*, 5, 13, РГ 33, 1120.

⁴ Види: Григорије Нисијски, *О души и васкрсењу*, РГ 46, 104В; Григорије Нисијски, *Против македонијеваца*, 16, РГ 45, 1321А.

⁵ Ориген, *Тумачење Јеванђеља по Матеју*, ВЕПЕС 13, 15. Исти, *Тумачење Јеванђеља по Матеју*, ВЕПЕС 14, 245.

⁶ Ориген, *Тумачење Јеванђеља по Матеју*, ВЕПЕС 13, 266.

⁷ Максим Исповедник, *Поглавља о богословљу*, РГ 90, 1156ВС. Види: Симеон Солунски, *Одговори*, 26, РГ 155, 877.

нераздељиве Свете Тројице.⁸ Још ћемо у вези са овим додати, следујући Оцима Цркве, да је Царство Божије *једно* и нераздељиво као што је једна и нераздељива Божија суштина и природа.⁹

Искати Царство Божије значи желети и трудити се да се Христос усели у нас. Свакоме човеку који жели да уђе у Царство Божије (ср. 2Птр. 1, 11), то јест да се у њега *усели Христос и живи у њему* (2Кор. 6, 16) и да, на тај начин, задобије живот вечни, предстоји озбиљна духовна припрема, односно предстоји му да живи и труди подвижничким и светотајинским животом (ср. Мт. 20, 23; Мк. 10, 40; Лк. 2, 31; 1Кор. 2, 9). Христос, стога, позива све људе свих времена: *Ходите благословени Оца Мојега; примите Царство, које вам је припремљено од постања света* (Мт. 25, 34). Из наведених Христових речи јасно се види да су *есхатолошки будући догађаји*, на тајанствен, благодатни, натприродан начин, већ постојећа стварност у Богу, у Божијем уму и предвечном науму, чак иако се још нису догодили у историји: сваки човек је призван да прими Царство Божије, које му је већ припремљено пре постања света, иако човек тек треба да га, по својој слободној вољи, подвигу и сарадњи са Богом, лично прими у историји.

Библијски извори јасно сведоче о томе да *пролази свет и похота његова; а онај који твори вољу Божију остаје вавек. Децо, последњи је час* (Јн. 2, 17-18). Православни је став да се под *последњим временима* (ср. Дан. 8, 17; 11, 35; 12, 4, 9), која су *предвиђена још пре постања света* (1Птр. 1, 20), тј. на предвечном Савету Свете Тројице, мисли на *пуноћу времена* (Гал. 4, 4), на историју испуњену смислом, што је, у ствари, долазак Сина Божијег, Који се оваплотио (Јн. 1, 14) и као Богочовек ушао у свет и историју, и основао Цркву своју, а Црква *већ јесте* присуство Царства Божијег на земљи, Царства у коме царствује Богочовек Исус Христос, Који је у *последње дане излио Духа Свога на сваку плот* (Дап. 2, 17).

Царство Божије верни *већ* доживљавају у Цркви, на начин благодатно-светотајинског предокушања, као *квасац* (1Кор. 5, 6) нове твари, јер *не посла Бог Сина Својега у свет да суди свету, него да се свет спасе кроз Њега. Који у Њега верује не суди му се, а који не верује већ је осуђен, јер није веровао у Јединороднога Сина Божијега* (Јн. 3, 17-18). Пуноћу Царства Божијег верни ће доживети тек у будућности (1Кор. 13, 12), то јест у *будућем веку*, есхатону. Значи, последњи и највећи *догађај* у свештеној историји јесте и биће Господ наш Исус Христос (ср. 1Тим. 6, 14).

Говоримо о Христовој стварној и дејственој присутности у свету и у историји. Јасно је, дакле, да *свештена историја спасења* има есхатолошки карактер и да је испуњена есхатолошким ишчекивањем. Црква очекује долазак Сина Божијег – Исуса Христа са Небеса (ср. 1Сол. 1, 10), Други долазак Његов. Хришћани као грађани Неба *очекују блажену наду и јављање славе великога Бога и Спаса нашега Исуса Христа* (Тит. 2, 13),

⁸ Види: Кирило Александријски, *О Светој Тројици*, 28, PG 75, 1188C; Дидим Александријски, *О Тројици*, PG 39, 896B.

⁹ Види: Методије Олимписки, *Беседа на Цвети*, 3, 20, ВЕПЕС 18, 217.

јављање Царства Небеског, Царства Божијег. То очекивање није пасивно стање чекања, већ активно, делатно стање хришћанског подвижништва, узрастања кроз стваралачко трпљење, јер верни подвижништвом и *трпљењем својим спасавају душе своје* (Лк. 21, 19).

Есхатологија стоји у вези са два Христова доласка. Први долазак Христов је оваплоћење Бога Логоса, и Други долазак ће бити када Христос Богочовек дође у слави Својој богочовечанској, на крају историје, да суди живима и мртвима, када ће наступити ново Небо и нова земља.

Есхатолошка епоха („последња времена“) је, у ствари, већ започела првим доласком Христовим, и Његовим богочовечанским обећањем да ће остати и бити са нама, са свим вернима свих епоха, *у све дане до свршетка века* (Мт. 28, 20), до Свог Другог доласка. Есхатон за Хришћане започиње у Цркви Христовој: примивши Свету Тајну Крштења, Хришћани постају словесни удови космичко-есхатолошког Тела Христовог, а у Светој Тајни Евхаристије потпуно се сједињују са Христом Богочовеком, вечним и непролазним.

Хришћани, који су – у Крштењу и Евхаристији, и свим Свети Тајнама цркве – испуњени есхатолошким чежњом и тежњом, тако, *нису више странци ни дошљаци, него су суграђани Светих и домаћи Божији* (Еф. 2,19). Према томе, Христово присуство и дејство у свету и историји, односно у Цркви Својој небоземној, јесте *есхатолошко време*, то јест време присуства и дејства самооткривенога Бога у људској историји, у драми људског историјског живота. Управо тај Његов *долазак* и Његово присуство у свету, као и светотајинско учествовање Хришћана у Царству Божијем (ср. Откр. 1, 9), јесте живи израз *двојног смисла хришћанске есхатологије*.¹⁰ У Молитви Господњој Хришћани се моле: *Да дође Царство Твоје* (Мт. 6, 10; Лк. 11, 2). А када у пуноћи наступи Царство Божије, тада *времена више бити неће* (Откр. 11, 6), тј. онаквог историјског времена какво познајемо.

По старозаветном јудејском поимању људска историја се дели на две епохе: *olam hazze – садашњи век*, и *olam habba – будући век* (век који долази). О тој истини сведочи Псалм 2, који „може да се протумачи христолошки и христоцентрично. Истовремено, тај псалм је и есхатолошког карактера: у њему се сусрећу прошлост, садашњост и

¹⁰ Види: Выступление митрополита Минского и Слуцкого Филарета, патриаршего эзарха все Белоруси, председателя синодальной богословской комиссии Русской Православной Церкви, Москва 2005, 3. Подробније о есхатологији види код: G. W. Buchanan, *New Testament Eshatology. Historical and Cultural Background*, Lewistone 1995; J. C. Carmignac, *Les dangers de l'eshatologie*, NTS 17(1970-1971) 365-390; F. G. Downing, *Common Strands in Pagan, Jewish and Christian Eschatologies in the First Century*, TZ 51(1995), 196-211; J. Moltmann, *Das Kommen Gottes. Christliche Eschatologie*, Gütersloh 1995; C. Walther, *Eschatologie als Theorie der Freiheit Einführung in neuzeitliche Gestalten eschatologischen Denken*, Berlin 1991; C. K. Barrett, *New Testament Eschatology*, SJTh 6(1953)153 и даље; F. F. Bruce, *Eschatology and the Apostolic Fathers*, The Heritage of the Early Church, Roma 1973; E. von Dobschütz, *The Eschatology of the Gospels*, London 1910; C. H. Dodd, *The Parables of the Kingdom*, London 1935; A. L. Moor, *The Parousia in New Testament*, Leiden 1966; R. Schnakenburg, *Gottes Herrschaft und Reich, Eine Biblisch Theologische Studie*, Freiburg 1967; A. Ritschl, *The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation*, The Positive Development of the Doctrine, Edinburgh 1902.

будућност“.¹¹ Једном речју, Богочовек Исус Христос је, као оваплоћени Логос, *све у свему*, и у Њему се сусрећу време и вечност. Та истина се јасно открива, пројављује у Светој Тајни Евхаристије. Од посебне важности за разумевање наше теме је чињеница да православно богословље не одваја први долазак Христа у историјској прошлости од Његовог Другог доласка у будућности, јер Исус Христос јесте *увек* са нама, то јест Он *јесте* (Он је Ων – Сушти, Постојећи) (ср. Мт. 16, 16) и Он је Онај *Који ће доћи* (ср. Откр. 22, 20). Он је Онај *Који јесте и Који беше и Који долази* (Откр. 1, 4). Он је увек исти, *јер се не може самог Себе одрећи* (2Тим. 2, 13).

У Откровењу Јовановом је за Христа речено да је Он: *Први и Последњи, Који мртав беше и оживе* (Откр. 2, 8). Такође је, у Предању Цркве, сачувано и Христово откривењско сведочење о Себи: *Ја сам Алфа и Омега... Који јесте и Који беше и Који долази, Сведржитељ* (Откр. 1, 8). Дакле, Христос је *већ* дошао и тиме је *већ* наступило је Царство Божије, и предокушање тога Царства Хришћани *већ* доживљају, опитују (ср. Лк. 17, 20-21) у Цркви, у њеном светотајинском животу.¹² Господ наш Исус Христос јасно сведочи: *А ако ја прстом Божијим изгоним демоне, дакле, стигло вам је Царство Божије* (Лк. 11, 20). Ако је Царство Божије *већ* стигло, онда то значи да су есхатолошка времена *већ* присутна,¹³ јер је присутан сâм Цар тога Царства, и историја спасења се, у Његовом космичко-есхатолошком Телу, креће ка свом потпуном испуњењу. У Христу Богочовеку, захваљујући ипостасном јединству Божанске и човечанске природе, дејствују жива веза, однос и јединство нетварнога Бога и тварнога света. Богочовек Исус Христос је Посредник који не само повезује, *већ* и сједињује Небо са земљом, нестворено Царство Божије са створеном историјом, и обрнуто.

Међутим, иако је Царство Божије *већ* наступило спаситељским доласком, присуством и дејством Христовим, јер се *испунило време* (Мк. 1, 15) за Оваплоћење Сина Божијег и *Логоса Који беше у почетку* (Јн. 1, 1), оно ће *тек* наступити у свој својој есхатолошкој пуноћи када Богочовек Исус Христос поново дође (ср. Мк. 13, 26). Тада ће, по речима Христовим, Царство Божије наступити у *свој својој сили* (Мк. 9, 1). Реч је о наступању *будућега века*, који неће бити историјска будућност, *већ* „с оне стране“ краја историје, у којем ће *доћи живот вечни* (Мк. 10, 30). Реч је, дакле, о Другом доласку Христовом, који се још назива и *Божјијим Даном* (ср. 2Птр. 3, 10), када ће се збити коначни долазак и успостављање *Царства Божијег*, Царства нове твари, Царства Новог Неба и нове земље, *коме неће бити краја*, у којем ће се пити *ново вино* (Мк. 14, 25).

Наступиће, дакле, крај света и историје, какве знамо, и тада ће се *укинути последњи непријатељ – смрт* (1Кор. 15, 26), односно све што је створено и све што постоји, читава творевина Божија биће, по вољи Божијој и дејством благодати Божије, преображена и наступиће све ново: *нови свет, ново време, нови човек, нова твар, ново небо, нови Јерусалим* (ср. Иса. 65, 17; 2Птр. 3, 13; Откр. 21, 1-4), где бујају потоци живота

¹¹ Мирко Ђ. Томасовић, *Други псалом*, 72.

¹² В.: Климент Римски, *Прва Коринћанима*, 50, 3, ВЕПЕС 1, 33.

¹³ В.: Игњатије Антиохијски, *Ефесцима*, 11, 1, ВЕПЕС 2, 266.

нествореног и вечног, *Бог ће бити са људима* (Откр. 21, 3), *Бог ће отрпнати сузе са свакога лица* (Иса. 25, 8), и спасени људи ће тада доживети пуноћу блаженства у Царству Божијем.

Дакле, Бог *Који живи у векове векова* (Откр. 4, 9; 7, 2), односно Који је Надвремени (Откр. 1, 4; 4,8), јер је беспочетни и бесконачни, нестворени и надвремени Творац времена, присутан је, по бескрајној љубави Својој, у историјском времену, односно Божије време је *већ* наступило у Христу Богочовеку, а есхатолошку пуноћу Божијега присуства *тек* очекујемо,¹⁴ иако нико од људи, али ни од Анђела, осим Богочовека Исуса Христа, не зна када ће се то тачно догодити: *А о дану томе и о часу нико не зна, ни анђели небески, до Отац Мој сам* (Мт. 24, 36) због чега Христос и позива: *Пазите, бдите и молит се* (Мк. 13,33). Јасно је, дакле, да је Царство Божије и историјска и есхатолошка стварност: есхатон који је започео у историји, историја већ усходећа у есхатон, а то је управо оно што се збива у Цркви, што Црква јесте – света тајна Царства Божијег већ започелог и већ дејствујућег у историји.¹⁵

Хришћанска православна есхатологија је христолошко-сотириолошког, богочовечанског карактера, победничко-радосна, ликујуће-славословна, што се види у непоколебивој вери Хришћана у победу *Лави из Јудина племена* (Откр. 5, 5) у Други долазак Христов и у испуњење Његовог обећања, због чега Му саборна Црква упућује следећу молбу: *Да, дођи Господе Исусе!* (Откр. 22, 20). *Наше* (истинско) *живљење* није овде на земљи, у историји, него *на Небесима*, у есхатону, одакле *очекујемо Спаситеља Господа Исуса Христа* (Флп. 3, 20), Који је *Први и Последњи* (Откр. 1, 8).

Овде је реч о стварној богочовечанској пуноћи Христа Богочовека, која „нема ничег заједничког са философским теоријама о пуноћи, јер су све оне у апстракцијама и мртвим схемама. Богочовечанска свепуноћа је жива, опитна, доживљајна богочовечанска стварност“.¹⁶ Важно је истаћи да се васцела Божија творевина налази у есхатолошком ишчекивању: *Сва твар заједно уздише и тугује до сада* (Рм. 8, 22). Управо због тога, по речима Апостола Павла, оно *што је за мном заборављам, а стремим ка ономе што је преда мном* (Флп. 3, 13). Православно је учење да је наш сусрет са Христом у историји не само стварни историјски, већ и стварни есхатолошки сусрет.

У Христу Богочовеку, у Цркви Тела Његовога, наш живот је већ обновљен (ср. Рм. 6, 4) у Духу Светом (Рм. 7, 6) и *сакривен у Богу* (Кол. 3, 3). Када се догоди Други долазак Христов, када *прво Небо и прва земља прођу* (Откр. 21, 1), и када дође Осми Дан, есхатолошки, бесконачни и непролазни Дан Царства Божијег, неће доћи до суштинске промене нашег заједничења са Христом као Главом свега, заједничења које *већ постоји* у Цркви која је Његово Тело, него ће се збити, нама сада непојмиво,

¹⁴ Види: Јерма, *Пастир*, 9, 12, 3, ВЕПЕС 3, 93.

¹⁵ В.: Александар Шмеман, *Евхаристия – Таинство Царства*, Париз, 1984.

¹⁶ Јустин Поповић, *Тумачење посланице Филиплјанима и Колошанима*, Београд 1986, 105.

есхатолошко остварење пуноће тог истинског заједничења и јединства човека и Бога по науму Божијем од вечности (Еф. 1, 9): *да се све састави у Христу, оно што је на небу и што је на земљи, у Њему* (Еф. 1, 10).

Историја и есхатолошка „постисторија“ чине, у Богочовеку Христу, једну нераскидиву целину, и смисао свештене историје спасења се налази управо у њеном есхатолошком испуњењу, завршетку и преображењу – остварењу онога што Црква очекује и чему се нада (ср. Мт. 24, 50; Лк. 12, 46), а то је „живот будућега века“, есхатолошки живот вечни са Богом и у Богу. Имајући у виду чињеницу да је навременски и надвечни Бог – Творац времена и Узрочитељ вечности, Игњатије Богоносац саветује: *Времена препознавај! Очекуј Ванвременога, Невидивога, Који је ради нас видив... Који је ради нас све и сва претрпео,*¹⁷ у Цркви која је Његово Тело, којег смо ми удови.

Prof. Dr Jovan Purić
(Serbian Orthodox Church)
HISTORY AND ESCHATON

In the light of the teaching of Holy Bible and Holy Word this paper aims to present the relationship between history and eschaton of Serbs and the Church. Within this topic is analyzed thematic strand about respecting of St. Sava of Serbia and Kosovo Testament. Without this eschatological code it is not possible to analyze the sense of history of Autocephaly of Serbian Orthodox Church. Here we present the teachings of Holy Fathers about the Kingdom of God. It is summarized relation between eternity and time in the culture of Serbs through the prism of religion, philosophy and the art.

¹⁷ Игњатије Богоносац, *Поликарпу*, 3, 2.

